

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ЦЕНТР ПЕРЕПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ
КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ,
ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ДЕРЖАВНИХ
ПІДПРИЄМСТВ, УСТАНОВ І ОРГАНІЗАЦІЙ**

Професійна програма підвищення кваліфікації

Загальна складова

Нормативна частина

Городнянський Щорський Корюківський

Ріпкинський

ЗН-7

Політологія.

**Гуманітарна та соціальна
політика в Україні**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Козелецький

Носівський

Ічнянський Талалаївський

Бобровицький

Срібнянський

Прилуцький

Варвинський

Чернігів
2009

Політологія. Гуманітарна та соціальна політика в Україні: Навч.-метод. посібник. / Черніг. центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, органів місц. самоврядування, держ. п-в, установ і орг.; Упор.: Ю.В.Музика. – Чернігів : ЦППК, 2009. – 19 с.

Рекомендовано до видання навчально-методичною радою Чернігівського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, протокол № 1 від 11 лютого 2009 р.

Навчально-методичний посібник призначений для працівників місцевих органів державної виконавчої влади, які навчаються за професійною програмою підвищення кваліфікації (модуль «Політологія. Гуманітарна та соціальна політика в Україні»), програмами тематичних короткотермінових семінарів, викладачів Центру. Матеріали посібника розкривають політику як суспільне явище. Роль держави та її провідних інституцій у демократичному суспільстві. Політичний режим, політичну владу та політичні інститути в Україні.

© Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій, 2009

ЗМІСТ

№	Назва теми	Стор.
I.	ПОЛІТОЛОГІЯ. ГУМАНІТАРНА ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ	4
1.	Політична система суспільства	4
2.	Суспільно-політична ситуація в області	7
II.	ОКРЕМІ РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	9
III.	РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА НОРМАТИВНА БАЗА	15

ПОЛІТОЛОГІЯ.

ГУМАНІТАРНА ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА

Політична система суспільства — це розгалужена сукупність різних політичних інститутів, соціально-політичних спільностей, форм, норм і принципів взаємодій і взаємовідносин між ними, у яких реалізується політична влада.

Ознаки політичної системи суспільства:

- у її рамках формується й удосконалюється механізм політичної влади;
- претендує на монополію легітимного фізичного насильства;
- зумовлюється соціальною, економічною й духовною структурою суспільства;
- має відносну самостійність.

Основні елементи політичної системи суспільства

1) Політичні відносини - це відносини між суб'єктами політичного життя (класами, націями, соціальними групами, лідерами тощо) в питанні устрою й функціонування політичної, державної влади.

2) Політичні принципи й правові норми - регулюють політичні відносини, надаючи їм упорядкованість, визначаючи дозволене й недозволене у функціонуванні даної політичної системи; узаконюють політичні підвалини; визначають стиль і методи роботи органів державного апарату, інших інститутів політичної організації; сприяють формуванню механізму розподілу й закріплення відповідних ролей між членами суспільства.

3) Політична свідомість - це відбиття політичних відносин та інтересів, оцінка політичних явищ, виражених у вигляді певних понять, ідей, поглядів, теорій: відбиває соціальну дійсність; сприймає подію, оцінюючи її за ступенем значимості й відповідності інтересам, законодавчим актам, політичним нормам, традиціям, ідеалам; прогнозує можливі перспективи соціальних і політичних змін у суспільстві.

4) Політичні інститути - репрезентують політичні установи з організованою структурою, централізованим керуванням, виконавським апаратом; охоплюють форми й сутність політичних функцій, відносин, типів керування.

5) Політична культура - сукупність найтиповіших для суспільства стереотипів політичних уявлень, установок і ціннісних орієнтацій, традицій і символів політичної поведінки: виконує роль як стабілізуючого, так і дестабілізуючого чинника політичної системи; здійснює наступність політичних традицій, звичаїв, соціального й історичного досвіду.

Політична організація суспільства - це інституціоналізована частина політичної системи.

Призначення політичної організації:

- у конкретних організаційних формах виражати політичні інтереси певного класу, соціальної верстви;
- бути офіційним учасником політичного життя, носієм політичних відносин;
- мати безпосередній чи опосередкований стосунок до державної влади.

Характерними ознаками політичної організації суспільства: є певний порядок утворення й функціонування; діяльність організації заради досягнення певних цілей;

наявність певної структури, що відає внутрішніми й зовнішніми справами.

Політичні й громадські організації

➤ Власне політичні організації:

- держава
- політичні партії
- деякі громадські об'єднання

Організаційний зв'язок із політикою й прямиий вплив на політику. Мета створення й функціонування — політична влада.

➤ Невласне політичні організації:

- профспілкові організації
- кооперативні організації

Виникають не через безпосередньо політичні, а через економічні та інші причини. Метою створення не є політична влада. Основна діяльність здійснюється у виробничій, соціально-побутовій, культурній та інших сферах життя суспільства.

➤ Організації, що мають у своєму змісті незначний політичний аспект:

- об'єднання філателістів
- об'єднання туристів
- об'єднання автомобілістів

Виникають і функціонують спираючись винятково на особисті схильності й інтереси людей до заняття певною діяльністю. Політичного відтінку набувають лише як об'єкти впливу на них з боку державних та інших політичних органів, але не як суб'єкти — носії політичної влади.

Функції політичної системи

- визначення цілей, завдань і шляхів розвитку суспільства;
- організування діяльності суспільства для виконання прийнятих цілей і програм;
- розподілення матеріальних і духовних цінностей;
- узгодження різноманітних інтересів держави й соціальних спільностей;
- формування політичної свідомості, залучення членів суспільства до політичної участі й діяльності;
- забезпечення внутрішньої й зовнішньої безпеки та стабільності політичного ладу
- розроблення правил і законів поведінки людей і груп у суспільстві;
- контроль над дотриманням виконання законів і правил, припинення дій, що порушують політичні норми

Політичний плюралізм

Політичний плюралізм (від латинського pluralis — множинний) — система влади, заснована на взаємодіях і протиріччях основних партій та організацій, така будова суспільства, яка базується на заохоченні різноманіття й конкуренції між різними суспільними елементами, здійснюваної за певними, прийнятими всіма, «правилами гри».

Політичний плюралізм, як визнання множинності соціальних інтересів і способів їхнього вираження в політиці, виступає показником і результатом демократичності політичної системи.

Умови виникнення й функціонування

- Множинність видів власності, здатних взаємодіяти й конкурувати між собою.
- Рівноправність різних соціальних груп.

- Розуміння суспільством значення різноманіття, його підтримання й збереження в соціальних відносинах.
- Розвиток великої кількості напрямів і форм проявлення самобутності людей.
- Поважання духовного вибору й уподобань людей.
- Відмовлення держави від здійснення світоглядної функції в суспільстві, деідеологізація його структури.

Типологія політичних систем

Тип формації та характер соціально-економічної структури

- рабовласницька
- феодальна
- буржуазна
- комуністична

Характер політичного режиму

- демократичні
- авторитарні
- тоталітарні

Стан політичної структури й рівень політичної культури (за Г. Алмондом)

- *Англо-американська*: переважають цінності свободи, добробуту, безпеки; влада й вплив розподілені між різними ланками системи
- *Континентальноєвропейська*: співіснування старих і нових культур
- *Доіндустріальна* (частково індустріальна): змішані політичні культури, у них вищий рівень насильства; влада розділена нечітко
- *Тоталітарна*: примусовий тип політичної активності, панівна тоталітарна політична культура; влада — у руках апарату, монополюючого контрольованого партією

Соціальна основа

- військова
- цивільна
- національно-демократична
- буржуазно-демократична

Розвиненість громадянського суспільства

- традиційні
- модернізовані

Орієнтація на стабільність або зміни

- консервативні
- схильні до трансформацій

Участь у політичному процесі

- ліберальна демократія — найвищий ступінь добровільної, але пасивної політичної участі
- комуністична — високий ступінь примусової участі
- політичні системи, що розвиваються — низька участь у політиці

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В ОБЛАСТІ

Суспільно-політична ситуація в області у березні 2009 року залишається стабільною і керованою. Значний вплив на неї мають заходи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, спрямовані на вирішення соціально-економічних проблем області, посилення взаємодії влади та громадськості, виконання указів Глави держави.

З метою подолання наслідків світової фінансової кризи та мінімізацію її впливу на економіку області у грудні 2008-го року створено антикризову раду, яку очолив голова облдержадміністрації В. Хоменко. Проект антикризових заходів, які розглянуто на засіданні ради, включає першочергові завдання з недопущення поглиблення кризи в реальному секторі економіки, на ринку праці, заходи з економії та ефективного використання бюджетних коштів, а також проблеми, котрі необхідно розв'язувати за допомогою центральних органів влади.

Значна увага приділяється поширенню на Чернігівщині досвіду переходу на місцеві альтернативні джерела енергії. Зокрема, на збільшення частки місцевих альтернативних видів палива (торфу, відходів деревини тощо) в енергетичному балансі бюджетних установ області. В. Хоменко поставив завдання керівникам районів та управлінь облдержадміністрації максимально перевести системи опалення на сучасне обладнання з високим коефіцієнтом корисної дії та широким використанням місцевих ресурсів.

Одним з важливих аспектів діяльності виконавчої влади є підтримка громадських ініціатив, утвердження національної самосвідомості, відродження унікальних культурно-історичних пам'яток Чернігівщини.

За активної участі та експертної оцінки представників громадськості проведено значну роботу з відродження Гетьманської столиці у Батурині та будівництва Меморіально-музейного комплексу у Крутах, ініційовано створення історико-археологічного музейного комплексу «Древній Любеч». Планується розпочати широкомасштабні роботи по відродженню в Любечі унікальних пам'яток Київської Русі та доби козаччини.

Протягом січня - лютого цього року в області проведено низку заходів національно-патріотичного спрямування, у тому числі за участі Президента України.

Зокрема, 22 січня в м. Батурині Бахмацького району В. Ющенко взяв участь в урочистостях з нагоди Дня Соборності України та відкриття відреставрованого комплексу Цитаделі — Батуринської фортеці, вшанував пам'ять загиблих у Батурині, поклавши квіти до Пам'ятного хреста жертвам Батуринської трагедії 1708 року, вручив державні нагороди у відреставрованому Палаці гетьмана Розумовського.

29 січня на території меморіального комплексу «Пам'яті Героїв Крут» відбулися урочисті заходи за участю Президента України В.Ющенка з нагоди Дня подвигу героїв Крут. Разом з Президентом пам'ять загиблих героїв вшанували міністри В.Вовкун і Ю.Єхануров, народні депутати, заступник Глави Секретаріату Президента Р.Безсмертний, в.о. Голови Українського інституту національної пам'яті І.Юхновський, голова Чернігівської облдержадміністрації В.Хоменко, представники

місцевих органів влади, молодіжних організацій та громадськість з усіх куточків України.

Одним з пріоритетних завдань виконавчої влади області є пошук шляхів активізації участі населення в політичному та громадському житті, вдосконалення форм і методів взаємодії з обласними організаціями політичних партій, громадськими об'єднаннями.

Проводяться засідання громадських колегій при обласній та районних держадміністраціях, зустрічі керівництва органів влади з представниками організацій політичних партій, громадських організацій, засобів масової інформації.

До роботи в консультативно-дорадчих органах долучаються всі бажаючі представники політичних партій і громадських об'єднань. Наприклад, до складу громадської колегії при голові облдержадміністрації входять 54 представники як провладних так і опозиційних об'єднань громадян.

Кілька акцій з початку року в області провели представники КПУ, СПУ та ПСПУ. Вони використовують традиційні гасла проти «вступу України в НАТО, зниження рівня життя, підвищення цін і тарифів, зростання рівня безробіття» тощо. При цьому єдиний вихід з кризи вбачають у відставці чинного керівництва держави і підтримці лівих сил на виборах.

В обласній раді кількість депутатських місць після виборів 2006 року розподілилася таким чином: БЮТ — 35, СПУ — 17, Партія регіонів — 15, блок «Наша Україна» — 12, КПУ — 6, «Народний блок Литвина» — 5.

Стосовно ж стану партійної структурованості в регіоні: на Чернігівщині нині зареєстровано 131 обласна організація, близько третини наявних парторганізацій мають представництва в усіх районах і містах обласного підпорядкування.

Серед масових і структурованих політичних партій залишаються обласні організації ВО «Батьківщина» (голова організації — народний депутат України І. Куровський), Партії регіонів (народний депутат України Г. Маньковський), «Народного Союзу Наша Україна» (заступник голови облради О. Обушний), КПУ (депутат облради В. Лещенко), СПУ (депутат Ніжинської міської ради В. Другаков), УНП (депутат Чернігівської міськради В. Ступак), Народної партії (заступник голови облради В. Ковальов), Єдиного центру (заступник голови, керівник апарату облдержадміністрації В. Приходько).

Певний резонанс у середовищі місцевих організацій політичних партій на початку року викликали події навколо розколу у Чернігівській міській організації ВО «Батьківщина».

11 та 12 лютого у паралельному режимі відбулися дві міські партійні конференції, на яких було обрано двох голів ЧМО ВО «Батьківщина» — В. Кравченка (депутат облради від БЮТ) та Н. Сущенко (член ВО «Батьківщина» з 1999 року, одна з його засновниць на Чернігівщині).

13 лютого відбулася прес-конференція, під час, якої С. Глушенко (колишня очільниця міськорганізації та фракції БЮТ у міськраді) заявила, що партконференція, на якій обрано Н. Сущенко є нелегітимна, тому що була проведена з порушенням статутних вимог партії, зокрема без дотримання принципу пропорційної представленості делегатів відповідно до кількості членів первинного

партосередку, що забезпечило чисельну перевагу делегатам, залежним від «впливової в місті бізнес-структури».

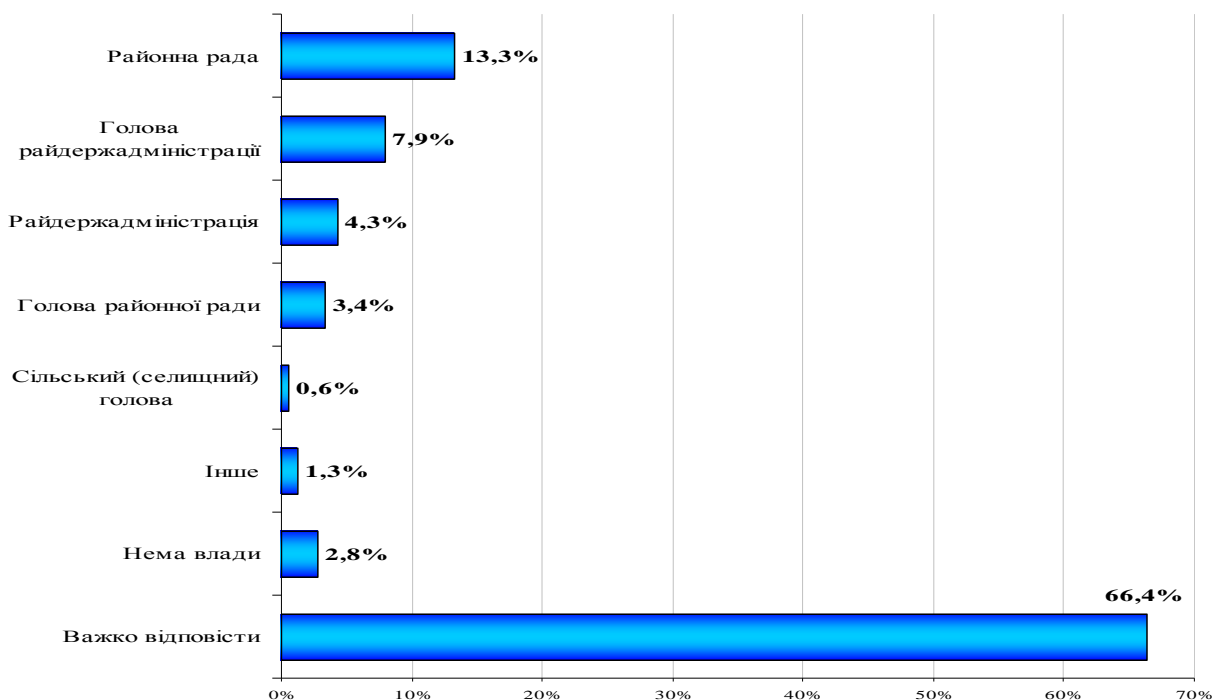
23 лютого відбулася ще одна прес-конференція, на якій керівник обласного осередку партії, народний депутат України І. Куровський відкинув звинувачення відносно процедури обрання Н. Сущенко: «На останній моїй зустрічі з керівництвом у Києві було заявлено про легітимність проведеної 12 лютого партконференції».

Процес залучення громадськості до формування владних рішень, перш за все в соціальній сфері, подальша відкритість влади, залучення широких верств населення до масштабної роботи по утвердженню національної свідомості — все це залишається важливим пріоритетом діяльності виконавчої влади області.

ОКРЕМІ РЕЗУЛЬТАТИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

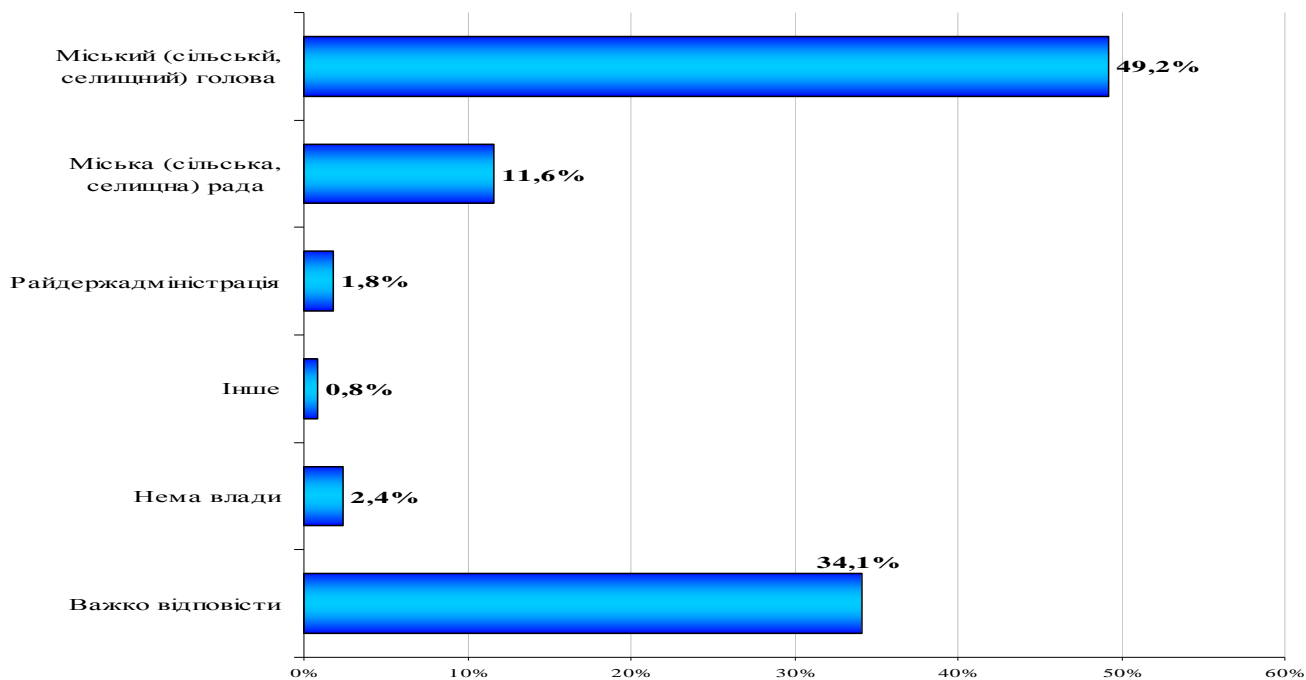
Хто, на Вашу думку, є владою?

На рівні району

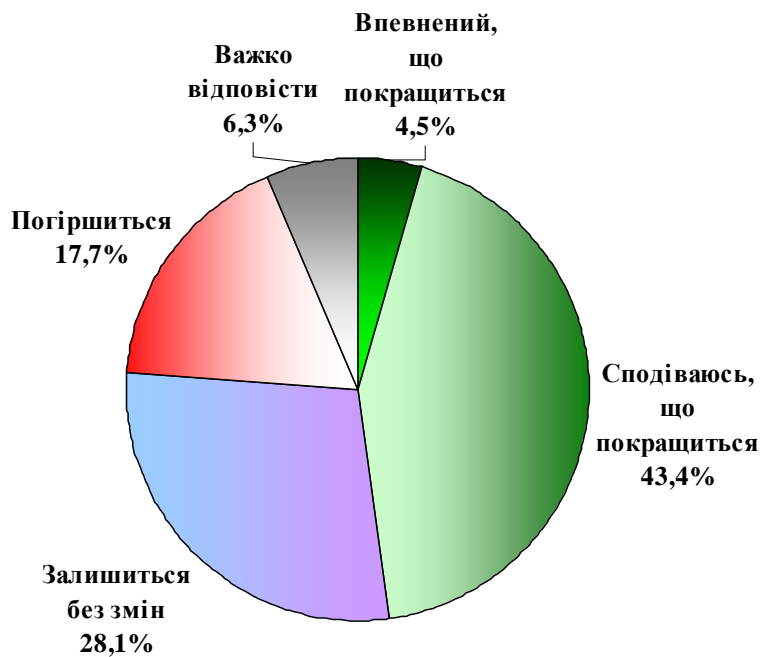
На рівні району більшість респондентів не змогли дати однозначної відповіді на це питання. Порівняно більше голосів отримали районна рада (13,3%) та голова райдержадміністрації (7,9%).

На рівні міста (селища, села)

Майже половина опитаних (49,2%) вважає владою на рівні населеного пункту міського (сільського, селищного) голову.

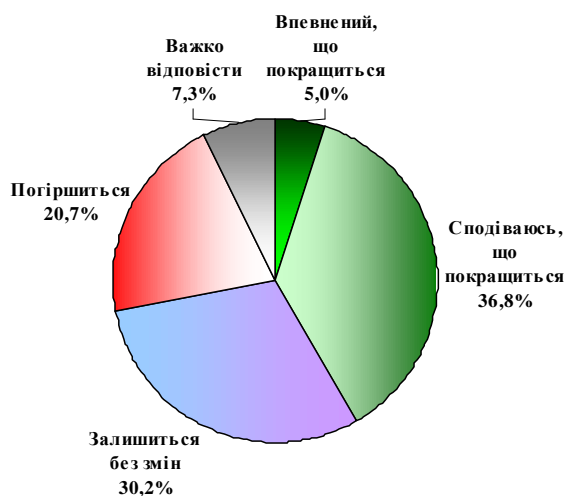
Як, на Вашу думку, зміниться протягом найближчого року рівень життя в Україні?

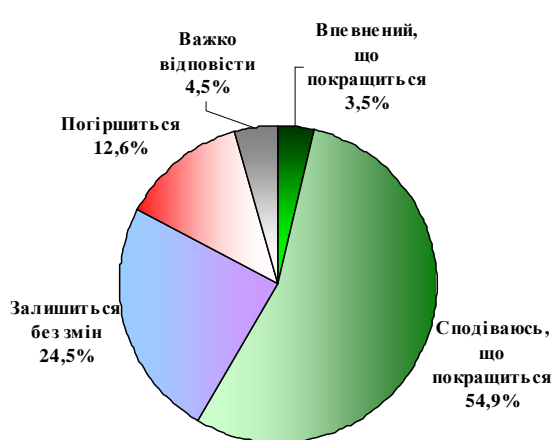
Отже, в очікуваннях мешканців області щодо змін рівня життя переважають оптимістичні оцінки: загалом 47,9% респондентів сподіваються на позитивні

зрушення, 28,1% – не прогнозують змін. В тому, що ситуація погіршиться, переконані 17,7% опитаних.

Міське населення

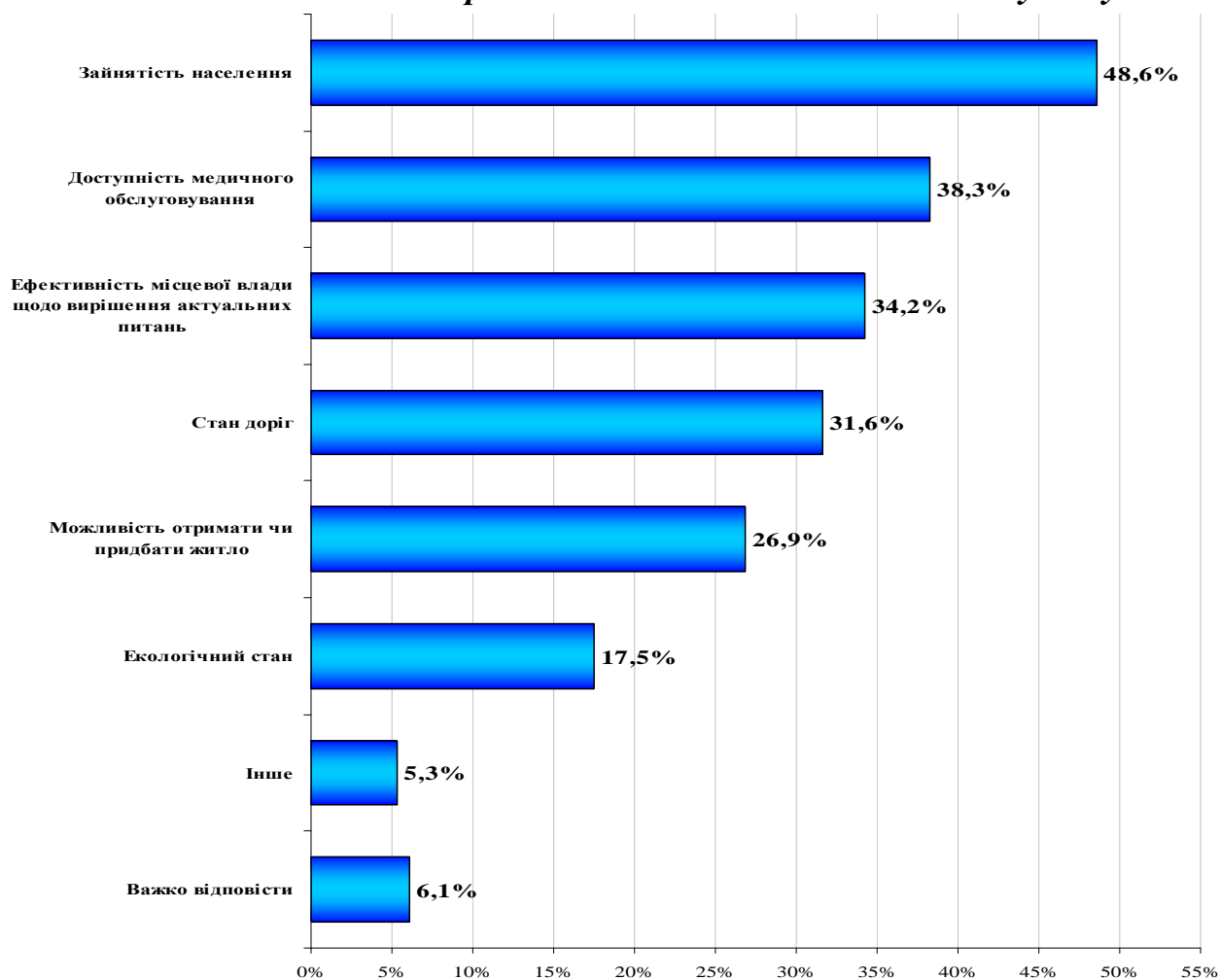

Сільське населення

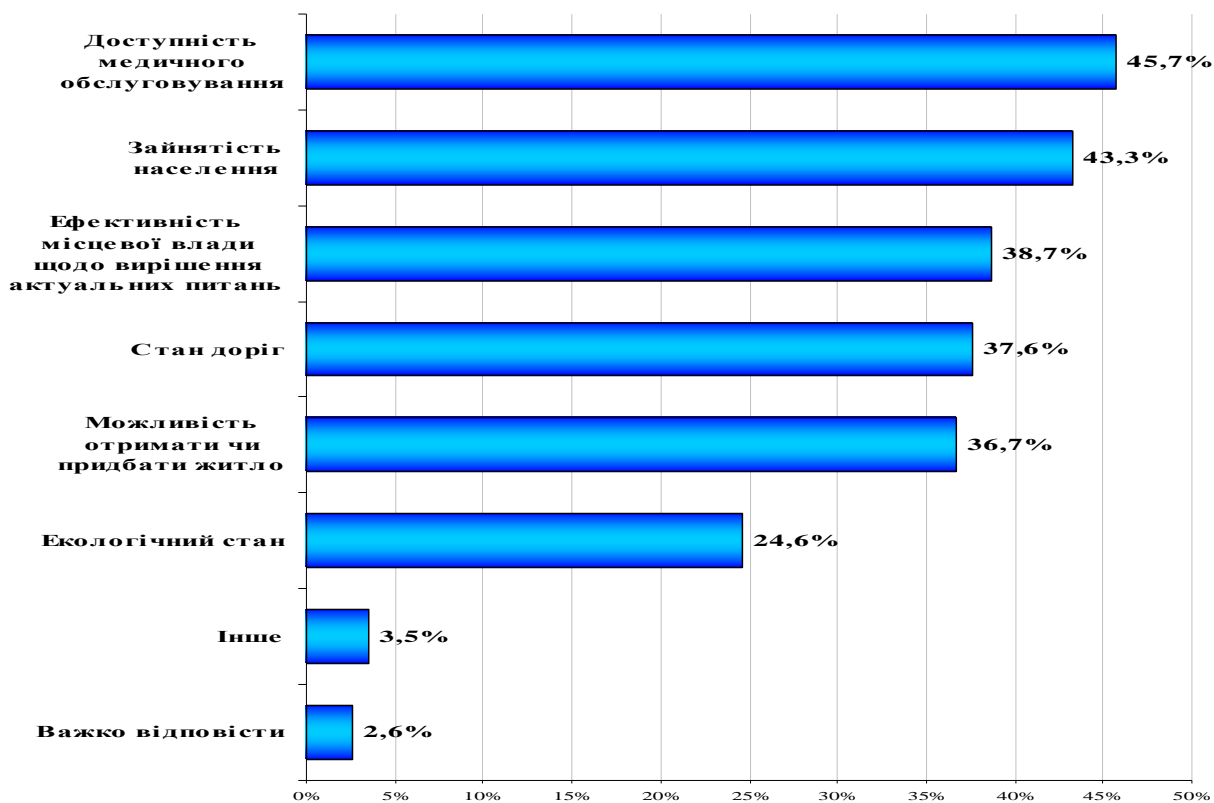

Отже, міське населення порівняно із сільським схильне до менш оптимістичного оцінювання змін рівня життя.

Які питання найбільш проблемні для Вашого населеного пункту?

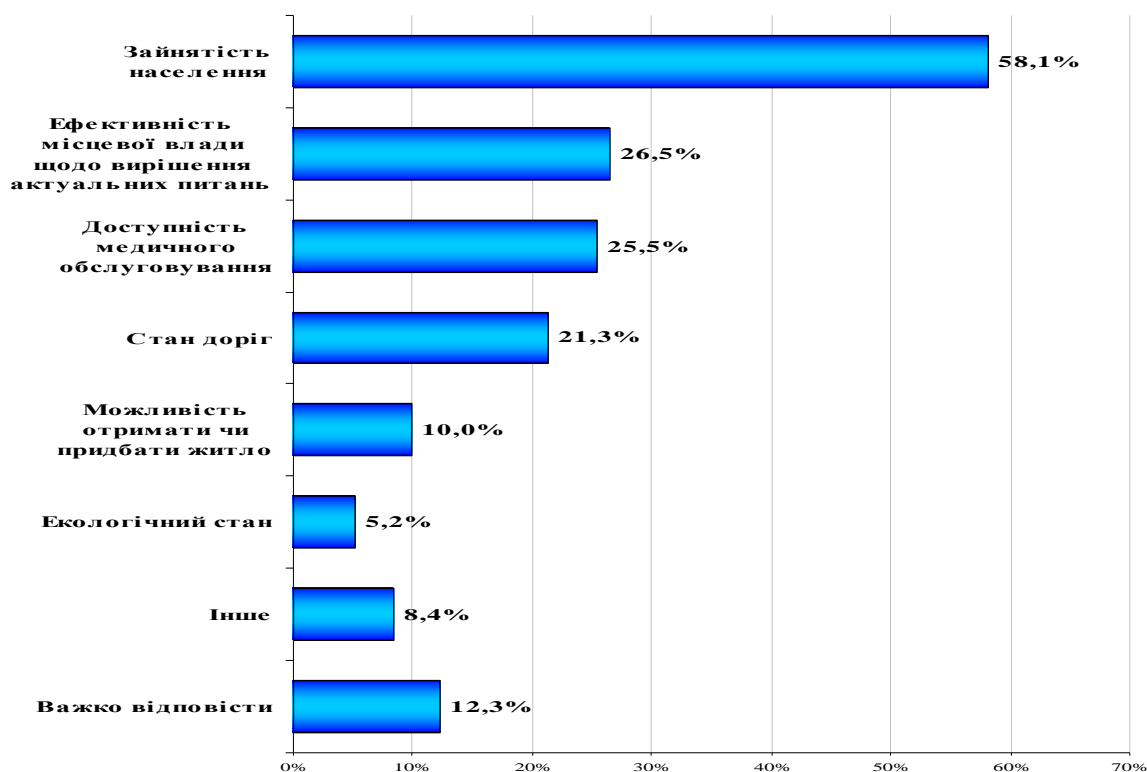

48,6% від загальної кількості опитаних назвали найбільш проблемним для свого населеного пункту стан зайнятості населення; 38,3% мешканців області стурбовані доступністю медичного обслуговування; 34,2% – ефективністю влади. 31,6% респондентів турбує стан доріг.

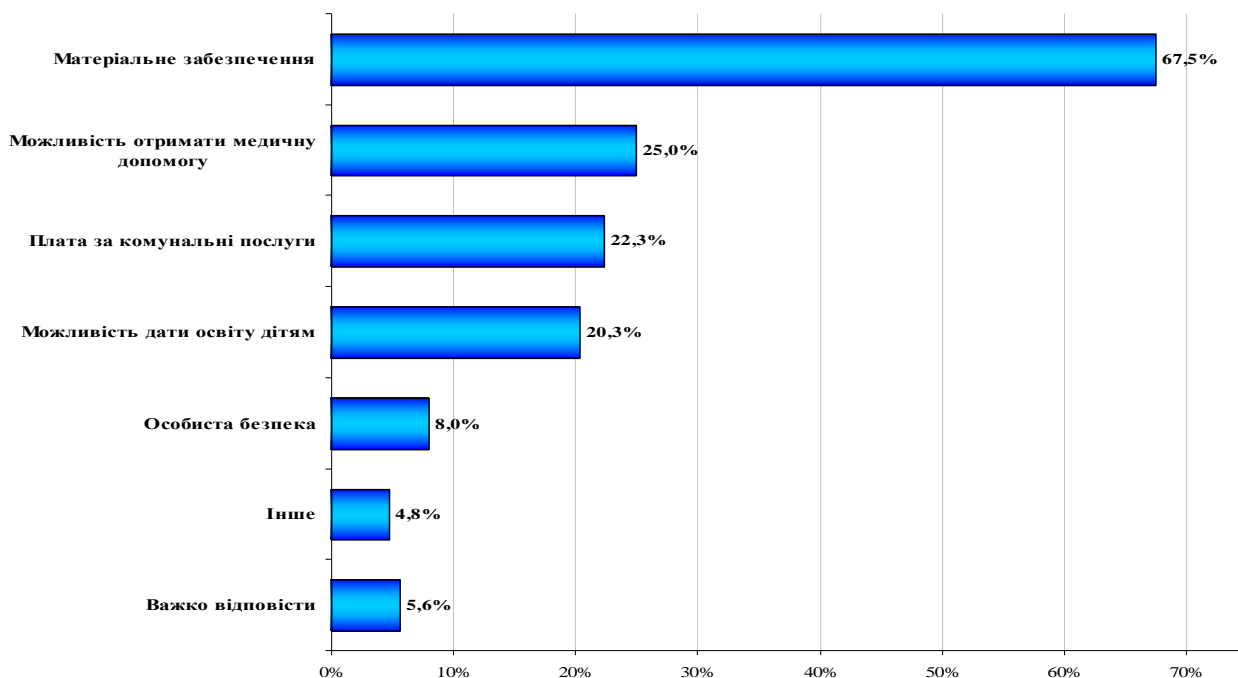
Для міського населення нагальною проблемою є доступність медичного обслуговування.

Для сільських жителів нагальною проблемою є зайнятість (58,1%).

Порівняно із міським населенням, мешканці сіл значно менше переймаються проблемами екології, придбанням житла та станом доріг.

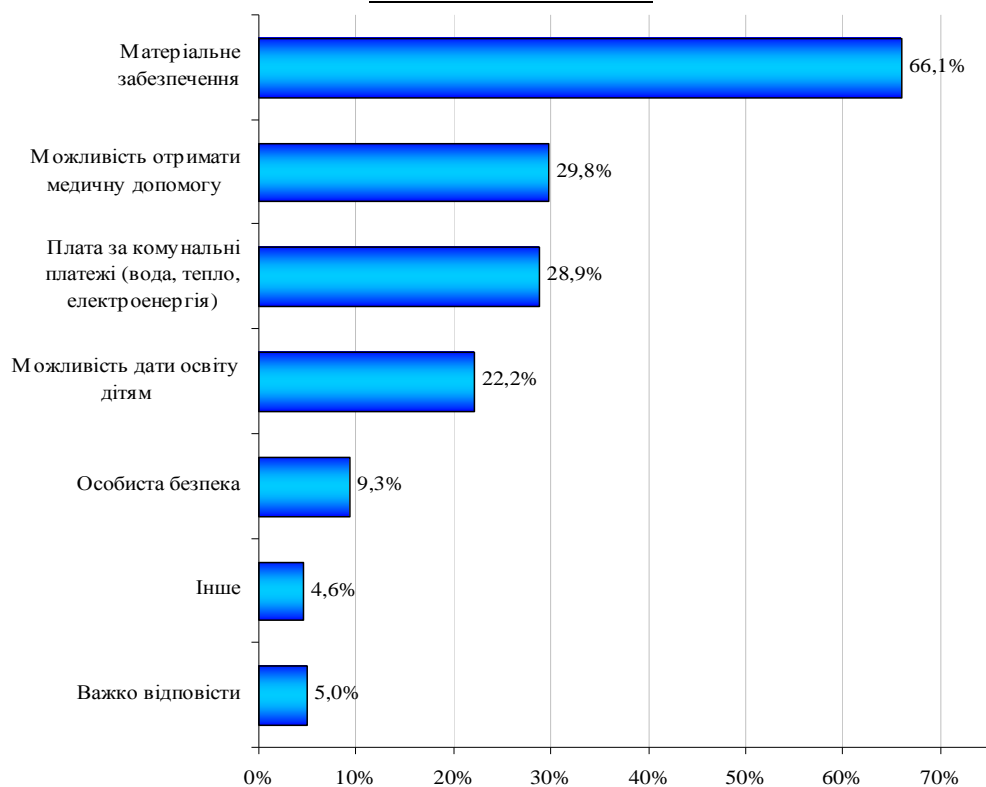
Які питання найбільш болючі для Вашої сім'ї?

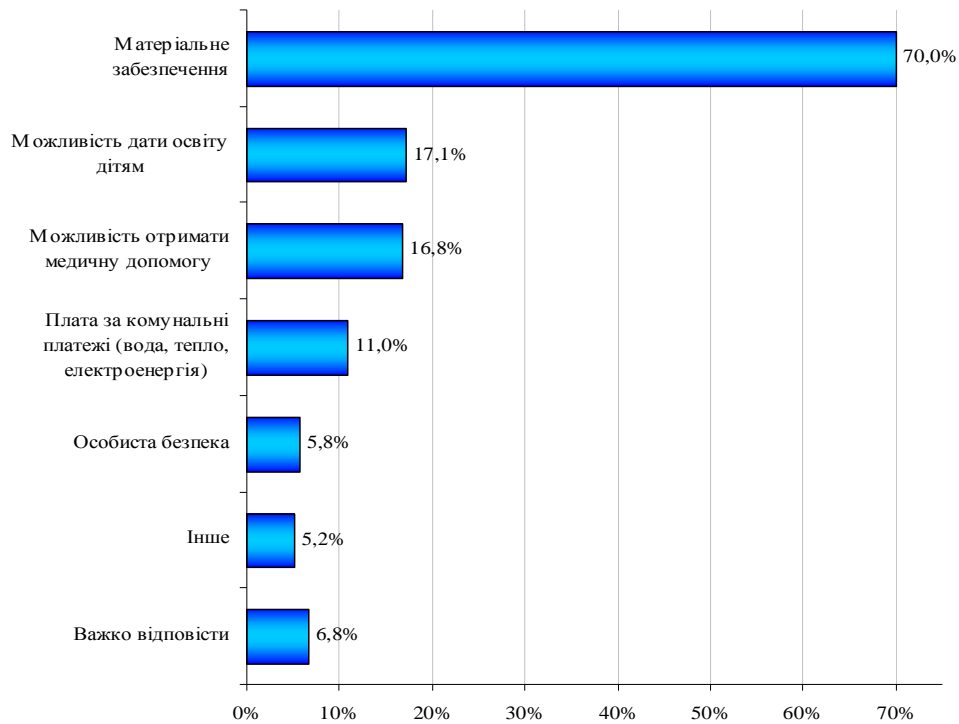
Переважає більшість респондентів (67,5%) назвали найбільш болючим питанням своєї сім'ї матеріальне забезпечення.

Чверть родин (25,0%) мають складності із отриманням медичної допомоги; 22,3% – стурбовані платою за комунальні послуги. У кожній п'ятій сім'ї (20,3%) обмежені можливості щодо навчання дітей.

Міське населення

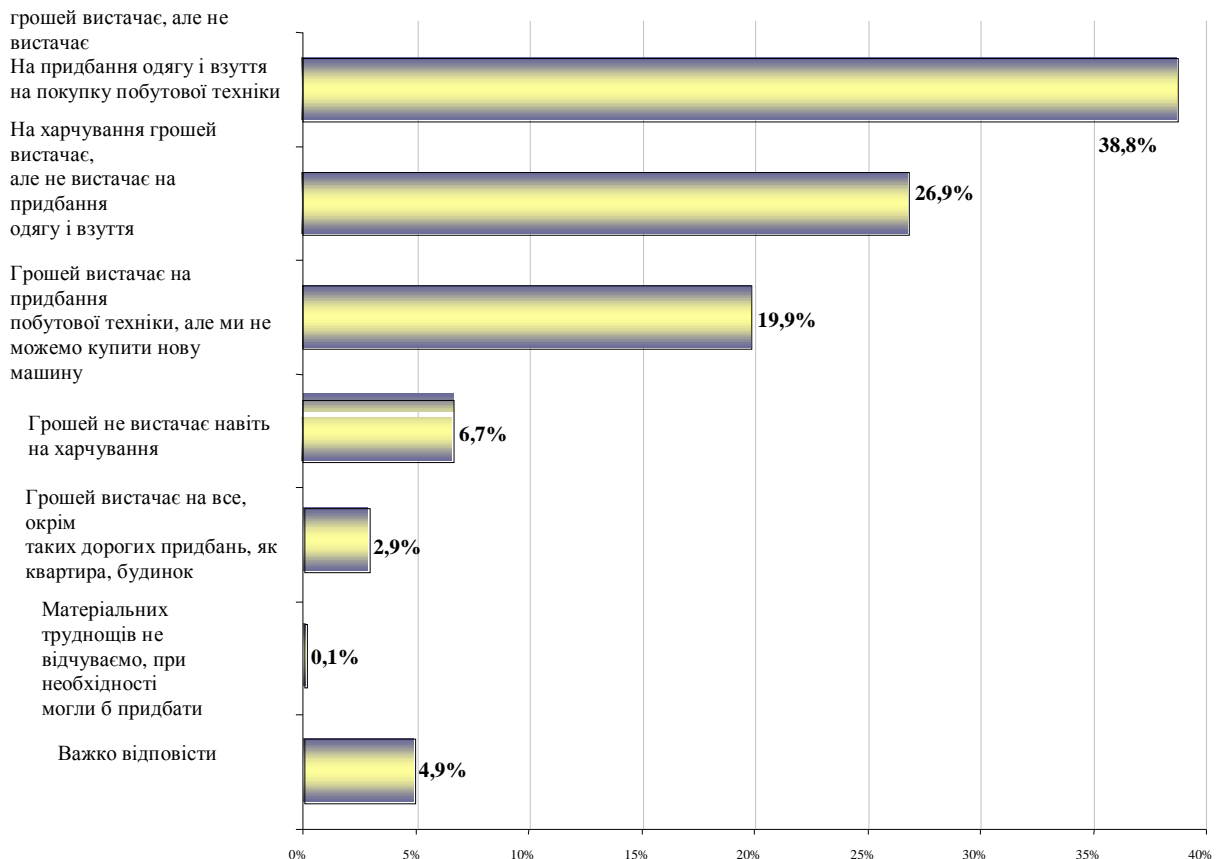

Сільське населення

І для міських, і для сільських сімей головною проблемою є матеріальне забезпечення, проте мешканці сіл відчувають її більш гостро.

Яка з перелічених позицій найточніше відповідає матеріальному стану Вашої сім'ї?

Брак коштів на харчування відчуває кожна п'ятнадцята родина області (6,7%). Четверть родин (26,9%) не має достатньо коштів для придбання одягу та взуття.

38,8% опитаних зазначили, що їх сім'ям не вистачає грошей на придбання побутової техніки, 19,9% – на покупку нової машини, 2,9% – придбання квартири, будинку.

Лише одна родина з тисячі (0,1%) не відчуває матеріальних труднощів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Як ви оцінюєте політичну ситуацію в країні.
2. Хто, на Вашу думку, є владою?
3. Назвіть функції політичної системи.
4. Що таке політичний плюралізм?
5. Назвіть основні елементи політичної системи суспільства.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА НОРМАТИВНА БАЗА:

1. Конституція України. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EА%2F96-%E2%F0>
2. Закон України “Про вищу освіту” від 17 січня 2002 № 2984-III // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>
3. Закон України “Про дошкільну освіту” від 11 липня 2001 № 2628-III // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2628-14>
4. Закон України “Про позашкільну освіту” від 22 червня 2000 № 1841-III // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1841-14>
5. Закон України “Про освіту” від 23 травня 1991 р. № 1060 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12>
6. Закон України “Про загальну середню освіту” від 13.05.1999 № 651-XIV // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=651-14>
7. Закон України “Про професійно-технічну освіту” від 10.02.1998 № 103/98-ВР // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=103%2F98-%E2%F0>
8. Закон України „Основи законодавства України про культуру” від 14 лютого 1992 р. N 2117-XII // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2117-12>
9. Закон України “Про фізичну культуру і спорт” від 24.12.1993 № 3808-XII // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3808-12>
10. Закон України “Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст” від 04.03.2004 № 1580-IV // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1580-15>
11. Закон України “Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності // <http://zakon.nau.ua/doc/?code=284-14>
12. Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” від 5 лютого 1993 р. № 2998-XII // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2998-12>
13. Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991 р. N 1788 // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1788-12>

14. Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001 "Про Національну програму правової освіти населення" // Офіційний вісник України. – 2001. – № 43. – С. 36.
15. Азарова Т.В., Абрамов Л.К. Інформаційне забезпечення процесу рішення соціальних проблем на місцевому рівні / Азарова Т.В., Абрамов Л.К.; Ін-т соціокульт. менеджменту. — Кіровоград: [Полігр.-вид. центр «Імекс-ЛТД»], 2003. — 116 с.
16. Білецький С. Соціальний захист як ознака цивілізованості суспільства // Віче. – 1998. – № 8. – С. 34 – 47.
17. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід / Наук. ред. к.е.н. О. Палій. - К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. - 93 с.
18. Вплив децентралізації на соціальну політику в Україні (За результатами соціологічного дослідження) / А.В. Ліпенцев, О.Є. Музичук, А.О. Чемерис, В.М. Ципук. - К., 2002. - 144 с.
19. Гансова Емма Августівна. Сучасна соціальна та гуманітарна політика в контексті соціологічної науки: Навч. посіб. / Українська академія держ. управління при Президенті України. Одеський філіал. — О. : Вид-во ОФ УАДУ, 2000. — 64с.
20. Гелей С.Д. Політологія : навч. посіб. 7-ме вид., перероб. і допов. — К.: Знання, 2008. — 415 с.
21. Гриценко З.І. та ін. Історія світової та вітчизняної культури, соціологія, політологія: Корот. слов. термінів і понять / Гриценко З.І., Довбня О.М., Волошан М.М.; Харк. держ. аграр. ун-т ім. В.В.Докучаєва. — Х., 1998. — 122с.
22. Дікон Боб та ін. Глобальна соціальна політика. – К.: Основи, 1999. – 346 с.
23. Єлагін В.П., Кашуба М.В., Шевчук П.І., Панфілова Т.О. Гуманітарна та соціальна політика. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ „Магістр”, 2004. – 176 с.
24. Жуков В., Скуратівський В. Соціальне партнерство в Україні. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 200 с.
25. Задорожний Г., Коврига О., Смолівик В. Соціальне партнерство – реальний шлях до відкритого суспільства. – Харків: ХІБМ, 2000. – 192 с.
26. Консультування сім'ї / Держ. центр соц. служб для молоді, Держ. ком. України у справах сім'ї та молоді, Ін-т пробл. виховання АПН України; [За ред. В.Г.Постового]. — К., 2003.. — (Бібліотека соціального працівника). — (Довіра і надія) — Ч. 1: Науково-методичні матеріали для соціальних працівників, соціальних педагогів, студентів вищих навчальних закладів / [Трубавіна І.М.], 2003. — 87 с.
27. Короткий словник політологічних термінів: [Близько 400 основ. понять з курсу політології] / [Уклад.: М.О.Біляєв, І.І.Семенова; За ред. Л.П.Шеремета]. — 2-е вид., допов. — Біла Церква: Б. в., 2002. — 64 с.
28. Кухта Б.Л. Панфілова Т.О., Карпук В.І. Політологія. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ „Магістр”, 2004. – 184с.
29. Лапай Л. І. Аналіз суспільно-політичної ситуації в регіоні: методичні рекомендації. Навчально-методичний посібник. – Чернігів: ЦППК, 2003. – 9 с.
30. Луговий В.І. Управління освітою: Навч. посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності “Державне управління”. – К.: УАДУ, 1997. – 237 с.
31. Механізми регулювання соціальної сфери: Зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т економіки; [Редкол.: Новіков В.М. (відп. ред.) та ін.]. — К., 2002. — 106 с.

32. Місцеве самоврядування та статутне право в Україні: збірка матеріалів / Уклад. В.М.Бойко, О.В.Кухарук. – Чернігів: Чернігівські обереги, 2003. – 196 с.
33. Нижник Н., Дубенко С. Реформи в Росії / За заг. ред. Н.Р. Нижник, Б.О. Кравченка. - К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. - 109 с.
34. Нормативно-правове забезпечення діяльності центрів соціальних служб для молоді / [Упоряд.: Толстоухова С.В. та ін.]; Держ. центр соц. служб для молоді Держ. ком. України у справах сім'ї та молоді. — К., 2003 – Ч. 1: Організаційна діяльність. Робота з кадрами та державна служба. Фінансово-господарська діяльність, 2003. — 761 с.
35. Організація аналітичної роботи щодо вивчення суспільно-політичної ситуації в регіоні [Електронний ресурс]. Навчально-методичний збірник. – Чернігів: ЦППК, 2003 – 50 с.
36. Організація роботи із зверненнями громадян. Навчально-методичний збірник. – Чернігів: ЦППК, 2003. – 54 с.
37. Основи сучасної політології : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Цюрупа М. В., Ясинська В. С.; Київ. держ. акад. вод. трансп. ім. гетьмана Конашевича-Сагайдачного. — К.: Кондор, 2009. — 349 с.
38. Особливості перехідних суспільств: [Навч. посіб. для студ. спец. «Соц. робота»] / Гетьманчук М.П., Мороз О.Ю., Малик І.Р. та ін.; За ред. М.Гетьманчука; Нац. ун-т «Львів. політехніка». — Львів, 2002. — 114 с.
39. Політологія: Конспект лекцій / [С.Б.Ахвердибеков, А.М.Багмет, В.В.Бекова та ін.]; Під. ред. О.В.Бобіни; Укр. держ. мор. техн. ун-т ім. Макарова. Миколаїв. гуманіт. ін-т. – Миколаїв, 2003. – 79 с.
40. Політологія: Підручник / За заг. ред. О. Бабкіної, В. Горбатенька. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 528 с.
41. Політологія : влада і владні відносини: конспект лекцій для студ. усіх спец. / В. Ф. Панібудьласка, Н. І. Ришко, С. В. Стеценко, Є. В. Перегуда; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. — К.: КНУБА, 2008. — 48 с.
42. Політологія : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти. / В. Л. Логвіна, О. М. Кошель; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Поділ. держ. аграр.-техн. ун-т. — 2-е вид., переробл. і доповн. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, 2008. — 303 с.
43. Політологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / [Воронкова В.Г. та ін.]; під ред. В. Г. Воронкової; М-во освіти і науки України, Запоріж. держ. інженерна акад. — Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2008. — 233 с.
44. Політологія у запитаннях і відповідях: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Оніщенко І.Г., Дзюбка Д.Т., Дуднікова І.І. та ін.]; За заг. ред. К.М.Левківського. — К.: Вища шк., 2003. — 262 с.
45. Політологія : [навч. посіб. з орг. самост. роботи студ.] / М-во аграр. політики України, Полтав. держ. аграр. акад.; [уклад. Безотосний М. Т.] — Полтава: ПДАА, 2008. — 127 с.
46. Політологія у схемах, таблицях, визначеннях: [Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів] / [Дзюбка І.С., Дзюбка Д.Т., Авдеєнко О.Д. та ін.]; За заг. ред. І.С.Дзюбка та ін.; Європ. ун-т. — 2-е вид., перероб. і доповн. — К., 2001. — 176 с.

47. Політологія та право // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева . – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – Вип.2. – С. 167 – 287.
48. Радиш Я. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 360 с.
49. Реалізація державної політики в галузі соціально-трудових відносин, безпеки життєдіяльності, охорони і належних умов працюючих. Навчально-методичний збірник. [Електронний ресурс] – Чернігів: ЦППК, 2003. – 553 с.
50. Розвиток людського ресурсу адміністративної реформи в Україні: стан і перспективи / М.І. Мельник (керівник авт. кол.), Ю.В. Бакаєв, Т.Е. Василевська та ін. - К.: Нора-прінт, 2002. - 160 с.
51. Роль органів виконавчої влади, місцевого самоврядування в реалізації державної та обласної Програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства. Збірник нормативно-правових актів. [Електронний ресурс] – Чернігів: ЦППК, 2003. – 336 с.
52. Серьогін С., Решетніченко А. Засоби реалізації державної соціальної політики // Актуальні проблеми державного управління / За заг.ред. А. О. Черемиса. – Львів: ЛФ УАДУ: Кальварія, 2000. – Вип. 4. – 332 с.
53. Словник-довідник політологічних термінів: [Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Житомир. держ. пед. ун-т ім. І.Франка; [Уклад. І.О.Рафальський, О.М.Швидак]. — Житимир: ЖДПУ, 2003. — 110 с.
54. Соціальна і гуманітарна політика в умовах становлення громадянського суспільства // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.- практич. конференції / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 1. – С. 209- 406.
55. Соціальна і гуманітарна політика // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – Вип.1. – С. 383 – 421.
56. Специфіка роботи соціального гувернера з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами: Метод. рек. / Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича; [Уклад. Кобилянська Л.І.]. — Чернівці: ЧНУ, 2001. — 38 с.
57. Сучасні технології соціальної роботи за рубежом: Навч.-метод. посіб. / Ліга соц. працівників м. Києва, Соц. служба для молоді м. Києва; [Ковчина І.М.; За заг. ред. А.Й.Капської]. – К., 2001. – 95 с.
58. Трансформаційні процеси у соціальній сфері: Зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т економіки; [Редкол.: Новіков В.М. (відп. ред.) та ін.]. — К., 2003. — 139 с.
59. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / [А.С.Гальчинський, Г.Перепелиця, Я.Базилюк та ін.]; Нац. ін-т стратег. дослідж.; [За ред. А.С.Гальчинський]. — К., 2003. — 318 с.
60. Управління освітою, наукою, культурою// Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України / За заг. ред.В. І. Лугового, В. М. Князева . – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – Вип.2. – Ч.4 . – С. 288 – 497.
61. Управлінські аспекти соціальної роботи: Курс лекцій / [Головатий М.Ф., Лукашевич М.П., Дмитренко Г.А. та ін.]; Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Держ. центр соц. служб для молоді. — К., 2002. — 374 с.

62. Черничко Ігор Вікторович. Гуманітарна політика і духовна культура: вектори змін / НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського. Відділ театрознавства. — К. : ІМФЕ, 2002. — 146с.

63. Шендеровський К.С. Управління соціальною роботою з дітьми та молоддю. Менеджмент соціальної служби: Навч.-метод. зб. для спец. з соц. роботи системи центрів соц. служб для молоді м. Києва. — К., 2002. — 153 с.

Інтернет ресурси:

I. // www.president.gov.ua – “Президент України. Офіційне Інтернет-представництво” – Офіційний сайт Президента України.

II. // www.rada.gov.ua – “Верховна Рада України” – Офіційний сайт Верховної Ради України.

III. // www.kmu.gov.ua – “Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України” – Офіційний сайт Кабінету Міністрів України.

IV. // www.guds.gov.ua – “Головне управління державної служби України” – Офіційний сайт Головного управління державної служби України.

V. // www.regadm.cn.ua. – “Чернігівська обласна державна адміністрація. Офіційний сайт держустанови” – Офіційний сайт Чернігівської обласної державної адміністрації.

VI. // www.ccu.gov.ua. – “Конституційний Суд України” – Офіційний сайт Конституційного Суду України.

VII. // www.scourt.gov.ua – “Верховний Суд України. Інформаційний сервер” – Офіційний сайт Верховного суду України.

VIII. // www.academy.kiev.ua. – “Національна академія державного управління при Президентіві України” – Сайт Національної академії державного управління при Президентіві України.

IX. // www.nplu.kiev.ua – “Національна парламенська бібліотека України” – Сайт Національної парламентської бібліотеки України.

X. // www.nbu.gov.ua – “Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського” – Сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.